

Historien om en bok Marta Cramér

Medan vi bodde på Utö sommaren 1926 skrev Harald på sin första bok, den svenska boken om Sannolikhetskalkylen. Den utkom vintern 1926-27. Nästa sommar var det kongress i London. Därifrån gjorde Harald och Marcel Riesz en resa till Oxford och besökte G.H. Hardy. Harald bodde en tid hos Hardy, som blev mycket intresserad av att Harald skrivit om sannolikhetskalkyl och sade, att det var mycket angeläget, att någon riktig matematiker ägnade sig åt det ämnet, därför att de flesta böcker därom voro så dåligt skrivna. Hardy föreslog att Harald skulle skriva en Cambridge tract om sannolikhetskalkylen, ett litet häfte, som skulle vara en koncentration och omarbetning i rent matematisk riktning av den svenska boken.

Förverkligandet av den tanken blev fördröjd av många skäl. Först kom specimineringen för professuren vid Stockholms Högskola i vägen.

I början av 1930:talet föreslog Springers förlag i Berlin att Harald skulle skriva en bok i deras s.k. Gula Serie om sannolikhetskalkyl och matematisk statistik. Det skulle bli en större, mera omfattande bok. Harald kände sig bunden av löftet till Hardy och ville först skriva en Cambridge tract. Det första åren på 30-talet blev han emellertid upptagen av kommittéarbete för pensionsförsäkringen och av organisationen av undervisningen vid Högskolan. Först 1934 blev det tid för författarskap. Under de mellanliggande åren hade nya epokgörande arbeten i ämnena utkommit, särskilt av ryssar, engelsmän och fransmän. Harald var mycket intresserad av den nya utvecklingen och ivrig att börja skriva en bok - i första hand en Cambridge tract - efter de nya linjerna.

Willy Feller, född i Jugoslavien, kom 1934 till Stockholm, närmast från Köpenhamn, och han intresserade sig mycket för dessa planer och var en utomordentligt lämplig person att resonera med. Så småningom kom arbetet i gång och 1936 förelåg en liten Cambridge tract färdig. Den handlade enbart om sannolikhetskalkyl, inte om matematisk statistik.

På lediga stunder mellan arbetet på försäkringsutredningen och professuren o.a. försökte Harald följa med den nya litteraturen i de båda nämnda facken, där det just då kom fram nya, nästan revolutionerande idéer.

På resor till Paris och Genève 1937, i London 1938 och till Genève igen 1939 kom Harald i personlig kontakt med de flesta av de ledande författarna, tyvärr med undantag av ryssarna, som Harald emellertid ända fram till världskrigets början stod i givande och livlig brevväxling med, särskilt med Kolmogoroff och Khintchine.

Under dessa år gjorde Springers förlag sig ideligen påmint. De ville, att Harald skulle börja arbeta på den nya boken. Harald hade ingen brådska, därför att han kände ett krav att grundligt tänka igenom hela området, innan han började. Han lade under hela 30:talet systematiskt an på att behandla olika sidor av ämnet i föreläsningarna på institutet och att göra så noggranna anteckningar som tiden tillät, något som blev av ovärderlig nytta, när det blev allvar av författandet. Samtidigt fortsatte Harald sina resonemang med Willy Feller och de hade en tid planer på att med Springers goda minne samarbeta vid författandet. Därav blev emellertid intet. Hitlerregimen och sedan andra världskrigets utbrott klippte av både samarbetet med Feller och förhandlingarna med Springers, eftersom Feller i augusti 1939 flyttade till USA och Harald mer och mer förlorade lusten att publicera något på ett tyskt förlag. Detta blev också efter krigsutbrottet omöjligt, även om man velat.

Under de första krigsåren hade Harald tämligen god tid att arbeta och utformningen av boken började mogna, men utsikterna att kunna publicera något föreföllo då alldeles obefintliga. Vad man nu närmast skulle ha önskat var en engelsk eller amerikansk förläggare, men i mån som världskriget grep omkring sig minskades möjligheterna att nå ens kontakt med någon sådan.

Hösten 1941 blev Harald invald i Vetenskapsakademien. I mars 1942 deltog han för första gången i Akademiens årliga högtidssammanträde i Riddarhusalen. Medan han satt där på en av de ryggstödslösa bänkarna och hörde på en tämligen lång-trådig berättelse om verksamheten för året, slog honom tanken: "Varför skulle jag inte försöka sätta igång med att skriva min bok och få den tryckt på engelska i Sverige med bidrag av en eller annan av Akademiens fonder för att sedan ha den liggande färdig vid den fred som väl ändå förr eller senare måste komma?"

Sagt och gjort!

Så vitt Harald kan minnas satte han redan under de närmast följande veckorna i gång med skrivning på allvar, grävde fram och utnyttjade alla gamla föreläsningar och ägnade all tillgänglig tid åt arbetet. Efter ungefär ett år hade Harald hunnit så

långt att han vågade sig på att uppsöka chefen för Almqvist och Wiksells tryckeri, disp. Carl Z. Haeggström (far till nuv. chefen Göran Z H-ström), som med intresse tog del av planerna och ställde i utsikt, att Almqvist och Wicksell skulle kunna intressera sig för saken. Alltför optimistiskt hoppades Harald kunna ha boken färdig i manuskript till 50-årsdagen 1943. Om vi minns rätt, var det bara den första av de tre delarna som låg färdig då.

Arbetet fortsatte under krigsåren, och särskilt på somrarna fick Harald en lugn och koncentrerad arbetstid hemma vid Skärviksvägen. Tankarna på boken följde med, var vi än vistades, även under den sena semestern på Koster 1944.

Då betydligt över hälften av manuskriptet var färdigt, under 1944, förnyades kontakten med Almqvist och Wiksell, där under tiden Carl Z. Haeggström avlidit och efterträts av sin son. Detta vållade en del komplikationer, då den nye chefen inte var insatt i saken och väl inte kände sig tillräckligt säker i sadeln för att utan många betänkligheter gå in på ett så ovisst företag som att under rådande internationella förhållanden trycka en vetenskaplig bok på inemot 600 sidor på engelska. Mot slutet av 1944 kommo de emellertid fram till en överenskommelse och mellan jul och nyår var Harald i Uppsala och avlämnade den första delen av manuskriptet till sätteriet. Nu började en mycket arbetsam och spännande tid med korrekturläsning och samtidigt arbete på de sista ännu ofärdiga delarna av manuskriptet.

Vid korrekturläsningen hade Harald god hjälp av ett helt garde unga vänner på institutet och även av några f.d. elever, särskilt Herman Wold, som lade ner ett utmärkt arbete på en omsorgsfull genomgång av hela korrekturet. Marta läste igenom hela arbetet för engelskans skull. Harald skrev hela boken direkt på engelska och gjorde även maskinskrivningen helt och hållet själv.

Under 1944 hade världskrigets slut börjat skönjas, och man hade åter kunna brevväxla med vänner i England och Amerika. Bl.a. hade Harald någon gång under vintern 1944-45 skrivit till vännen Einar Hille vid Yale och berättat om sitt arbete på boken och om de då ännu ovissa planerna på att få den tryckt.

Den 26 februari 1945 satt Harald hela dagen på sammanträde i försäkringsutredningen (en av de mest arbetstyngda kommittéer H. arbetat i) då Marta ringde och berättade, att det anlant ett telegram från Hille, som meddelade att det fanns intresse för att publicera boken i samlingen Princeton Mathematical Series och bad om en detaljerad innehållsförteckning med flyg. Detta var en stor och oanad

händelse; hur stor överraskningen var är kanske svårt att fatta nu, när krigsårens fullständiga isolering från all internationell gemenskap redan har sjunkit så mycket undan minnet. Efter en vidlyftig korrespondens per brev och telegram och muntliga förhandlingar med Almqvist & Wiksell överenskomms det till slut, att tryckningen skulle fortsätta i Sverige såsom ursprungligen planerat, sedan skulle en omgång av de färdigtryckta arken på särskilt fint papper skickas till det amerikanska förlaget Princeton University Press, med undantag för en liten upplaga om 250 ex. för de svenska studenternas behov. Denna skulle distribueras genom Gebers förlag.

Tryckningen fortskred nu under 1945 och under den första fredssommaren och hösten avslutades korrekturläsningen, så att den lilla svenska upplagan kunde ligga färdigtryckt just före årets slut. Boken, som har 575 sidor, bär titeln *Mathematical Methods of Statistics*. På första sidan är en tillägnan To Marta.

I början av januari 1946 var Harald i Uppsala och skrev dedikationer på de c:a 35 presentexemplaren till vänner i Skandinavien. Den svenska upplagan tog fort slut och Gebers rekviderade från Princeton en laddning av deras tryck, som lämnades till bindning och bildade den andra svenska upplagan.

Under sommaren 1946 kom den amerikanska upplagan ut, som nr 9 i Princeton *Mathematical Series*.

När Harald och Marta kommo till Princeton hösten 1946 fingo de se de första exemplaren, inbunda i Princeton University's färger black and orange.

Boken är ett mellanting mellan en avancerad lärobok och en vetenskaplig monografi. Den behandlar de moderna statistiska metoderna och deras matematiska grunder från mera strängt matematiska utgångspunkter än som kanske förut varit vanligt i litteraturen och vill framför allt få till stånd en förbindelse mellan två förut rätt skilda stora tankebanor: den rent matematiska sannolikhetskalkylen i sin moderna rysk-franska utformning och den tillämpade statistiken av anglosachsiskt märke.

Boken har rönt en efterfrågan som vida övergått vad dess författare någonsin väntat. Den amerikanska upplagan har f.n. gått ut i närmare tiotusen exemplar, vartill kommer de båda svenska.

En rysk tjuvöversättning existerar sedan några år i upplaga av okänd storlek med förord av Kolmogoroff. Avtal om en spansk översättning föreligger med Aguilars förlag i Madrid, där den torde vara klar att utkomma i slutet av 1952. Översättningen är utförd av Cansado.

Några små ryck angående tyska och polska översättningar ha försports, men ha t.v. inte lett till resultat.

Utvecklingen inom vetenskapen går fort och det kan inte undgå att en bok sådan som denna mycket snart blir mer eller mindre föråldrad. Utvecklingen har under de senaste åren gått mot en allt starkare matematisk fördjupning och förfining av både problemställningar och metoder. Harald är glad att med sin bok ha åstakommit en etapp på den vägen.

Skärvik

Annandag Påsk 1952

Marta Cramér

Not i maj 1956: Den spanska upplagan kom ut 1953. En polsk är under tryckning och torde komma ut 1957.